

SESTAVINSKE IN SKLADENJSKE PRENOVITVE FRAZEMOV V IZBRANIH STRIPIH MIKIJA MUSTRA

TJAŠA MARKEŽIČ

Prva gimnazija Maribor, Maribor, Slovenija

tjasa.markezic@prva-gimnazija.org

Stripi kot zgodbe, prikazane z zaporedjem slik in z besedilom navadno v oblačkih, predstavljajo bogat vir jezikovno-slogovnih posebnosti: tujejezičnih prvin, priložnostnic, besednih iger, ironije, onomatopoije, slogovno zaznamovanih besed in tudi frazemov. V prispevku se osredotočamo prav na frazeme v izbranih stripih slovenskega avtorja Mikija Mustra. V številnih stripih pa gre za prenovitev katerega od znanih in uveljavljenih frazemov, ki so, kljub svoji modifikaciji, dovolj očitni in prepoznavni, da brez težav razberemo njihovo izhodiščno obliko. Zbrani primeri vsebujejo inovativne posege v frazeme, kar zaradi izvirnosti in humornosti pritegne naslovnikovo pozornost. Ob zavedanju, da imajo frazeološke prenovitve v besedilu prav poseben učinek, opazujemo enostopenjske (znotraj- in zunajfrazemske), večstopenjske (sestavljene in razstavljene) in križanjske prenovitve ter razmišljamo o njihovem namenu in učinku v besedilih; frazemi s prenovitvijo ustrezajo času in okolju stripovske zgodbe ali poudarijo govorne posebnosti književnih likov.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.1.2025.21](https://doi.org/10.18690/um.ff.1.2025.21)

ISBN
978-961-286-944-1

Ključne besede:
slovenščina,
strip,
frazeologija,
frazem,
prenovitve frazemov

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.1.2025.21](https://doi.org/10.18690/um.ff.1.2025.21)

ISBN
978-961-286-944-1

Keywords:
Slovenian,
comics,
phraseology,
idiom,
idiom renewals

COMPONENT AND SYNTACTIC RENEWALS OF IDIOMS IN COMICS OF MIKI MUSTER

TJAŠA MARKEŽIČ

Prva gimnazija Maribor, Maribor, Slovenia
tjasa.markezic@prva-gimnazija.org

Comics as stories, shown with a sequence of images and with text usually in speech bubbles, represent a rich source of linguistic and stylistic peculiarities: foreign language elements, occasionalisms, word games, irony, onomatopoeie, stylistically marked words and idioms. In this paper, we focus on idioms in selected comics of Miki Muster. In many comics it is a matter of renovating one of the well-known phrases, which are sufficiently obvious and recognizable that we can understand original form. The collected examples contain innovative interventions in idioms, which, due to their originality and humor, attract the addressee's attention. Aware that phraseological renovations in the text have a very special effect, in the paper, we observe single-level, multi-level and crossing renovations, and we think about their purpose and effect in the texts; idioms with renovation better fit the time and environment of the comic story or emphasize the speech peculiarities of the characters.

1 Uvod

1.1 Zgodovina stripa

Uporaba sličic, postavljenih v zaporedje za pripovedovanje zgodb, največkrat za ponazoritev dogodkov, pomembnih bitk ali prizorov iz vsakdanjega življenja, je bila že od nekdaj zelo priročna, saj so bile podobe razumljive tudi nepismenim. Zgodbe so bile upodobljene na različnih materialih, na primer na španskih stenah, tapiserijah, na stenah grobnic ... Sprva je bil strip dostopen samo ožji skupini bogatih, z uporabo tiska pa je postal dostopen širši množici. Med 15. in 19. stoletjem je tako nastalo kar nekaj del, npr. *Mučeništvo Sv. Erazma* (okrog leta 1460), *Izobrazba vlačuge* (William Hogarth, leta 1731) ... Za očeta sodobnega stripa pa bi lahko pojmovali Rodolpha Töpfferja, ki je od sredine 19. stoletja risal satirične zgodbe, v katerih je karikirane risbe ločeval z okvirčki in jih dopolnjeval z besedilom. Stripi, kot jih poznamo danes, so se začeli pojavljati pred začetkom 20. stoletja. Od teh so najverjetneje najbolj znani stripi o liku Yellow Kid, ki ga je ustvaril Richard F. Outcault. Med drugo svetovno vojno so stripi imeli pomembno mobilizacijsko funkcijo. Takrat so bili popularni junaki Tarzan, Superman, Batman, Asterix in Obelix, Lucky Luke, Snoopy, Crumb, Tintin ... Po drugi svetovni vojni so nekateri junaki nastopali skupaj kot Fantastični štirje, Maščevalci, Liga pravice ... Naslednji trend je bil realizem, kjer so se superjunaki in vsakdanji liki soočali z življenjskimi težavami, pojavijo se tudi liki, ki so predstavniki manjšine in se soočajo z identitetnimi težavami (McCloud 2011: 10–20).

1.2 Strip na Slovenskem

Slovenski strip se je razvil iz dveh smeri: iz politične karikature in iz Buschevega stripa *Max und Moritz*. Kot prvi slovenski strip pojmuje delo Milka Bambiča o zamorčku Bu-ci-buju, ki se je premierno predstavil bralcem tržaškega mesečnika *Naš glas* leta 1927; razdeljen je bil na šest sličic z dvovrstičnimi verzi pod njimi, hkrati pa so se v posameznih kadrih že pojavili govorni oblaki. Gre za politično satiro na takratno fašistično ureditev v Italiji; strip pripoveduje o zamorskem kralju, ki je s svojo aroganco in netoleranco svoj rod popeljal v propad.

Slovenske striparje sicer delimo v štiri generacije:

1. V okviru prve generacije so med drugimi ustvarjali Sašo Dobrill, Marjan Amalietti in Miki Muster, rojeni v 20. letih 20. stoletja.
2. V drugo generacijo spadajo slikarji, rojeni med letoma 1944 in 1949. V tem obdobju je večina časopisov objavljala stripe: Miki Muster je svoje stripe objavljaval v *Tedenski tribuni*, Božo Kos v *Pionirskem listu* in Iztok Šušteršič v *Nedeljskem dnevniku*.
3. V obdobju tretje generacije (prva polovica šestdesetih let 20. stoletja) se je v stripih začela pojavljati tema temačne sedanjosti z navadnimi ljudmi kot glavnimi junaki. V tem obdobju je nastal še zdaj aktualen politični strip *Diareja*.
4. V sedemdesetih letih 20. stoletja se začne pojavljati tudi veliko več žensk, ki ustvarjajo lastne stripe (Sitar 2017: 8–78).

1.3 Stripi o Zvitorepcu

Priljubljeni slovenski strip o Zvitorepcu avtorja Mikija Mustra je nastal malodane po naključju. Pri novoustanovljenem tedniku *Slovenskega poročevalca*, ki ni bil namenjen samo družbenopolitičnemu dogajanju, ampak predvsem zabavi, so za zadnjo, razvedrilno stran naročili Disneyjev strip, ki pa je obtičal nekje na carini, zato so Mikija Mustra prosili, naj v slogu basni nariše podoben živalski strip, vendar z avtohtonimi slovenskimi junaki, s katerimi se bodo bralci lahko poistovetili. Prva epizoda *Zvitorepčevih prigod* (1952) je cikel bolj ali manj povezanih zgodb z lastnimi naslovi, ki so se običajno končale po dveh ali treh nadaljevanjih. Že v prvi zgodbi se je poleg naslovnega junaka pojavil volk Lakotnik v vlogi negativca (ki se kasneje spremeni v dobrodušnega), kasneje pa se jima je pridružil še želvak Trdonja. Zgodnje zgodbe so imele obliko basni, kasnejše pa so se spogledovale z idiličnimi podeželskimi povestmi 19. stoletja. Muster se je kmalu poslovil od kmečke tematike in prešel na domišljjske pustolovske zgodbe. Žanrsko in kvalitativno so stripi o Zvitorepcu zelo raznoliki. Avtor se je posvetil pustolovskim (npr. *Zvitorepec v Afriki*, 1954; *Trije hribolazci*, 1955; *Čudežni otok*, 1956 ...), zgodovinskim (*Trubadurji*, 1957; *Kamena doba*, 1962; *Gladiator*, 1966; *Med Turki*, 1972 ...) in fantazijskim temam, ki jih je prepredel s humorjem. Zvitorepčeve prigode so domišljjske in so namenjene predvsem zabavi, je pa Muster narisal tudi nekaj družbeno angažiranih epizod.

1.4 Frazemi v stripih

Pregled izbranih stripov Mikija Mustra kaže na rabo različnih jezikovno-slogovnih sredstev za doseganje nazornosti, humornosti, živosti, aktiviranja bralca in vzbujanja njegovih čustev (npr. besedne igre, rime, pregovori, asociacije, prevzete besede, posnemanja glasov, priložnostnice, slogovno zaznamovane besede ...). Pogosto pa so v stripih rabljeni frazemi ali njihove prenovitve. Za stripovski jezik je značilno zlasti besedno sporazumevanje, če upoštevamo besedilo v oblačkih, s prevladujočim pogovornim značajem, zato so pogosti pogovorni in pragmatični frazemi¹ – vzkliki začudenja, nejevolje, vznemirjenja, grožnje, sklicevanje na višje sile ipd. Frazemi v stripih pripomorejo k živosti, nazornosti in učinkovitosti izraza in služijo striparjem kot pomemben vir komike; sem sodijo situacijsko pogojene modifikacije in kopičenje frazemov z istim osnovnim leksemom ali na isto temo. Tudi v stripih o Zvitorepcu najdemo veliko frazemov: le nekaj smo jih klasificirali glede na izvor in označenost s kvalifikatorjem.

1.4.1 Frazemi glede na izvor

Pri razvrščanju frazemov glede na izvor smo upoštevali klasifikacijo Erike Kržišnik (1998: 58–59) in Irene Stramljič Breznik (1999: 264–272). Nekaj primerov frazemov smo glede na podatke o izvoru, zabeležene v slovarskih sestavkih Kebrovega *Slovarja slovenskih frazemov*, razporedili v naslednje skupine, da dokažemo izvorno raznolikost:

Frazemi, ki izvirajo iz vsakdanjega življenja in človekovih izkušenj: *pod nosom se obrisati za kaj, želodec kruli komu, oviti koga okoli prsta, imeti polne hlače, stisniti zobe, luna nosi koga, kopriva ne pozebe, odnesti celo kožo, spati kot ubit, imeti kaj za bregom, labek kot peresce, izginiti kot kafra, dobiti koga v pest, obraniti mirno kri, držati jezik za zobmi, biti podoben kot jajce jajcu, vdreti se v zemljo, vdreti se v tla ...*

¹ Pragmatični frazemi so leksikalizirane nestavčnočlenske besedne zveze z ustaljeno zgradbo, skrajnimi oblikoslovno-skladenjskimi omejitvami in frazeološkim pomenom v smislu leksikaliziranega govornega dejanja. Izrazna podoba tovrstnih frazemov je večbesedna, in sicer je večbesednost zakrita (*žbogom*) ali izražena (*reci in piši*). Sestavine v njih so samostalniki, pridevniki, glagoli, prislovi, medmeti in členki. Ustaljenost pragmatičnih frazemov v sestavinski zgradbi je relativna zaradi visokega deleža variantnosti, ki se pojavlja na vseh ravneh: glasoslovni (*daj no/dej no*), oblikoslovni (*bog s tabo/bog s teboj*), skladenjski (*ne lomi ga/kaj ga pa lomiš*) in leksikalni (*tristo kosmatih medvedov*). Pri pragmatični frazeologiji se kaže variantnost, pogojena s pragmatičnimi dejavniki, tj. okoliščinami rabe, in sicer v primerih, ko prisotnost ali odsotnost naslovnika in število naslovnikov ali spol govorca vplivajo na obliko frazema, ne pa tudi na besedilni pomen. Pragmatični frazemi nimajo leksemskega ali stavčnega pomenskega ustreznika, temveč vzpostavljajo sinonimna pomenska razmerja s členki in medmeti (Jakop 2005: 165–167).

Frazemi, ki izvirajo iz Biblije ali drugih religioznih besedil: *prelivati kri, niti s prstom ne migniti, tavati v temi.*

Frazemi zgodovinskega izvora: *iti za nobte komu, imeti maslo na glavi, ne imeti prebite pare, s polno paro, ne biti vreden počenega groša.*

Frazemi, ki izvirajo iz grško-rimske kulture: *kocka je padla.*

Prevladujejo frazemi, ki izvirajo iz vsakdanjega življenja in človekovih izkušenj, kar ne preseneča, saj so pri (mlajših) bralcih najlažji za razumevanje. Pri preostalih treh skupinah je namreč treba poznati biblijske zgodbe, zgodovino in mitologijo, da jih (mlajši) bralci lahko razumejo.

1.3.2 Frazemi glede na kvalifikatorje v *Slovarju slovenskih frazemov*

Irena Stramljič Breznik (1999: 270–271) sicer ugotavlja, da jezikovni priročniki frazeme uvrščajo v določeno jezikovno zvrst, a hkrati poudarja, da jih pogosto ni mogoče utesnjevati zgolj v območje ene zvrsti; ni namreč ustreznega enoznačnega razmerja med sestavino in zvrstjo (ni nujno, da je frazem starinski, če je v njem taka besedna sestavina). Opazili smo, da frazeme iz stripov označujejo naslednji kvalifikatorji:

Stilno-zvrstni kvalifikatorji:

POGOVORNO: *imeti kaj za bregom, dobiti koga v pest, dobiti kaj za pod zob, ista pesem, imeti ga pod kapo, biti bolj počasne glave, podplati srbijo koga*

NEVTRALNO: *imeti mehko srce*

Ekspresivni kvalifikatorji:

EKSPRESIVNO: *biti kos komu/čemu, želodec kruli komu, napraviti križ čez koga/kaj, plačati z glavo, oviti koga okoli prsta, kopriva ne požebe, izginiti kot kafra, tavati v temi, mačji kašelj, iti kot po maslu, biti mož beseda, stisniti zobe ...*

SLABŠALNO: *imeti maslo na glavi*

NIZKO: *imeti polne blače, podelati se v blače*

ŠALJIVO: *kak(šen) kolešček [v glavi] manjka komu*

Časovno-frekvenčne oznake:

STARINSKO: *beliti si glavo s čim*

1.4 Prenovitve frazemov

Prenovitve so namerne in sobesedilno pogojene spremembe pomena in/ali oblike frazemov. Da je prenovitev učinkovita, mora vzpostavljati razvidno razmerje do pomena izhodiščnega frazema, hkrati pa prinašati nove pomenske razsežnosti. Za izpolnjevanje pogojev, ki so v definiciji postavljeni za učinkovito prenovitev, mora najprej biti za ta postopek izbran tak izhodiščni frazem, katerega pomenska zgradba v razmerju do oblikovne podobe (tj. sestavinske zapolnitve) dopušča vsaj minimalno prepoznavanje pomenskih premikov, ki so bili izpeljani pri frazeologizaciji, oz. mora vsaj ena sestavina razkrivati svojo udeleženo v pomenski zgradbi frazema (Kržišnik 1990: 401).²

V literaturi, ki obravnava prenovitve frazemov, obstajata v temelju dve vrsti tipologij: zgradbeno-oblikovna in pomensko-funkcionalna. Prva prenovitve razvršča glede na to, kako prenovitveni postopek posega v oblikovno zgradbo frazema: tako loči take, katerih zgradba je spremenjena, in take brez oblikovnih sprememb (to so sobesedilne prenovitve). Prve pa nato dalje deli v oblikoslovne, besedne, skladienske in sestavljene prenovitve (križanja). Pomensko-funkcionalna tipologija izhaja iz pomenskih premikov, ki jih v frazemu povzroča prenovitveni postopek (ne glede na to, kateri del frazema je spremenjen in kako), in iz vloge, ki jo imajo prenovljeni frazemi v konkretnem besedilu: tako loči stilistično-ekspresivne spremembe, besedno-slovnice ob ohranjenem pomenu in ohranjenih osnovnih potezah zgradbe, učinkovanje določene besedne zveze v besedilu hkrati kot frazema in proste besedne zveze (Kržišnik, 1990: 403).

² Tomo Korošec (1978) za poimenovanje modificirane rabe frazemov in različnih citatov v časopisnih naslovi rabi izraz obnovitev. Ker mu slednji ni zadoščal za vse tipe sprememb, je poleg obnovitev vpeljal še ponovitve; obnovitve so oblikovne modifikacije, ponovitve pa so brez oblikovnih sprememb.

Erika Kržišnik (1990: 403) v svoji tipologiji izhaja iz predpostavke, da je za neokrnjeno zaznamovanje pomena frazema potrebno, da je predstavljen v neokrnjeni podobi. Ta zahteva 1. dano sestavinsko zapolnitev (vključno z vsemi danimi variantami); 2. dano skladenjsko zgradbo (s predvidenimi možnimi pretvorbami); 3. dano (zunanjo) strukturno-pomensko povezovalnost (kolokabilnost) in 4. predvideno vključevanje v družljivo (kompatibilno) okolje, tj. v sobesedilo, ki omogoča prepoznavo frazema. Če je katera od teh štirih zahtev neizpolnjena, gre za prenovitev. V prikazani tipologiji prenovitve delimo najprej glede na število posegov v izhodiščni frazem na enostopenjske – v njih eden od pogojev ni izpolnjen – in večstopenjske – v njih gre za hkratno neizpolnjevanje več pogojev. V enostopenjskih prenovitvah so spremembe znotraj (sestavinske, skladenjske) ali zunaj frazema (povezovalnostne, sobesedilne; brez formalnih sprememb). Merilo za ločevanje večstopenjskih prenovitev je razvidnost (sestavljene) oz. nerazvidnost (razstavljene) izpeljanih posegov. Križanjske prenovitve so sicer posledica več posegov, ker pa so hkrati eden od temeljnih postopkov v večstopenjskih prenovitvah, jih obravnavamo kot poseben tip (Kržišnik 1990: 399; Kržišnik 2006: 268).

2 Metodologija

V raziskavo smo vključili zbirke stripov, ki so v ponatisu izšle v letih 2023 in 2024: *Zvitorepec v barvah 9* (Pot v veselje, Šerif); *Zvitorepec v barvah 10* (Prenijska roža, Čudežni otok, Med Turki), *Zvitorepec v barvah 11* (Na Luno, Grajski duhovi), *Zvitorepec v barvah 12* (Krvavi kapitan, Kamena doba), *Zvitorepec v barvah 13* (Razbojnik, Zmajev otok), *Zvitorepec v barvah 14* (Trije hribolazci, Na olimpiado, Zelena dolina) in *Zvitorepec v barvah 15* (Težava z gradnjo, Trije mušketirji). V vsaki zbirki so torej po dve ali tri stripovske zgodbe. Po pregledu gradiva smo izpisali prenovitve, pomene frazemov, ki smo jih v prenovitvah prepoznali, pa smo povzeli po *Slovarju slovenskih frazemov* ali po frazeoloških gnezdih v ustreznih slovarskih sestavkih v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*.

V prispevku se osredotočamo na sestavinske prenovitve, pri katerih je prizadeta sestavinska zapolnitev. Glede na to, kateri del frazema se prenavlja, Kržišnik (1990: 404) loči dva podtipa: pri A je spremenjena nepomenotvorna, pri B pa pomenotvorna sestavina. Pri tem pride ali do izpusta te sestavine (a), njene modifikacije (b) ali zamenjave (c). Nadalje opazujemo skladenjske prenovitve, ki obsegajo spremembe besednega reda sestavin, skladenjske razširitve sestavin/e/ z

aktualnimi besednimi prviniami iz sobesedila, aktualizacijske spremembe časa, naklona, osebe in spremembe skladdenjskih vlog in pomenov sestavin.

Hkrati smo bili pozorni na pomen frazeoloških prenovitev. Frazeološke enote so namreč sekundarni jezikovni znaki, sestavljeni iz drugih pomenonosnih jezikovnih znakov (besed), zato njihove »oblike« večinoma eksistirajo na dveh ravneh: na ravni proste besedne zveze (PBZ), katere pomen je vsota pomenov sestavin kot samostojnih (slovarskih) besed, pogosto imenovan tudi »dobesedni« pomen, in na ravni frazeološke besedne zveze (FBZ) s frazeološkim pomenom. Poleg pomenov PBZ in FBZ je pri kakršnikoli kreativnih, inovacijskih posegih v frazeme v igri še tretja raven: raven razmerja (napetosti) med obema pomenoma. To razmerje je lahko aktivirano v različni meri, v glavnem glede na to, ali je (vsaj delno) pomensko motivirano, lahko celo »na novo« motivirano s t. i. »ljudsko etimologijo« ali nemotivirano, ne glede na to, ali se je motiviranost z jezikovnim ali drugim (npr. širše kulturnim itd.) razvojem izgubila ali sploh ni obstajala (npr. pri prevzetih frazemih). V povezavi s tem smo upoštevali t. i. dvojno branje kot enega od načinov branja frazemov, s katerim se označuje razmerje med obema ravnema besedne zveze (PBZ in FBZ). V prenovitvah torej vedno nastopa interakcija med pomenom FBZ in PBZ, a je razmerje med njima različno: a) pomen FBZ je v ospredju, PBZ je spremljevalna asociacija; b) gre za hkratno uresničitev obeh pomenov ali c) pomen PBZ je v ospredju, pomen FBZ pa je v ozadju (Kržišnik 2006: 259–269).

3 Rezultati

3.1 Sestavinske prenovitve

a) izpust

Pri izpustu (elipsi) je iz frazema izpuščena kaka sestavina, njegov pomen pa kljub temu ostaja enak. Po navadi se tako besedilo v oblaku približa govornemu jeziku.

1. primer: *pot pod noge*

Čeprav je v zgodbi *Trije hribolažci* (Muster 2023: 34) pri govoru Lakotnika med vzpenjanjem na vrh gore izpuščen glagol *vzeti*, pomen frazeološke besedne zveze vseeno ostaja enak, tj. 'začeti iti, hoditi'; frazeološki pomen je torej v osredju, pomen proste besedne zveze pa je spremljevalna asociacija. Ohranjen je bistveni

razpoznavni znak (*pod noge*) za celoten frazem, nebistveni (*vzeti*) oz. nepomenotvorni pa je izpuščen; ohranjena sestavina ohranja dane skladijske vzorce in pomene.

2. primer: *brez ficka*

Tudi tokrat je izpuščen glagol kot nebistveni/nepomenotvorni del frazema (*biti/ne imeti*), ko eden od zlikovcev v zgodbi *Težave z gradnjo* (Muster 2023: 37) govori o revni ubežnici. Ohranjen je pomen FBZ ('biti brez denarja').

3. primer: *vzeti z jezika*

Prenovitev frazema (z izpustom *besede*) *vzeti komu besedo z jezika* v pomenu 'reči prav to, kar je kdo hotel reči' v zgodbi *Težave z gradnjo* (Muster 2023: 47) izreče Lakotnik, ko Trdonja predlaga, da po napornem dnevu najdejo gostišče. V ospredje je postavljen pomen frazeološke besedne zveze.

4. primer: *strela z jasnega*

Vzklik *strela z jasnega*, pri katerem je izpuščen glagol (*treščiti/udariti/zadeti*), pripada Trdonji v zgodbi *Krvavi kapitan* (Muster 2023: 25), ko presenečen ugotovi, da zlikovec Gulikoža beži pred policijo, skupaj z ugrabljenima Zvitorepcem in Lakotnikom. Ohranjen je pomen frazeološke besedne zveze 'popolnoma nepričakovano'.

5. primer: *češnje zobati s kom*

Tokrat ni izpuščen glagol, ampak sestavina *dobro* (*ni dobro češnje zobati s kom* 'ni dobro imeti opravka s kom; je neprijeten, neznosen, ošaben'). Prenovitev pripada Lakotniku, ki novega zaveznika, deževnika Žigo svari pred zlikovcem Gulikožo v zgodbi *Krvavi kapitan* (Muster 2023: 42).

6. primer: *kost in koža*

Gre za izpust glagola *biti* in prizadetega iz frazema *sama kost in koža je koga* v pomenu 'kdo je zelo suh'. Graščak v zgodbi *Med Turki* (Muster 2023: 107) tako govori o ljudeh, ki so se pred turškimi vpadi zatekli na grad in tam dolgo stradali, ker so jim pošle zaloge hrane.

7. primer: *kot ptiček na veji*

Zvitorepec pravi, da bosta Lakotnik in njegova izbranka iz zgodbe *Razbojnik* (Muster 2023: 44) po tem, ko spravijo zlikovce za zapahe, *kot ptička na veji*, pri čemer je izpuščen glagol *živeti*, a je vseeno jasno, da gre za pomen 'živeti svobodno, brez skrbi'.

8. primer: *za med*

Stripovski junaki se v zgodbi *Zmajev otok* (Muster 2023: 112) ponovno srečajo s starim nasprotnikom Gulikožo; slednji se je razglasil za gospodarja otokov, domačini pa mu morajo darovati bisere, hrano in mlada dekleta, ki jih nato proda, kot sam pravi, *za med*, pri čemer je izpuščen glagol *iti* oz. *prodajati*, je pa iz konteksta jasno, da gre za zelo dobro, ugodno prodajo.

V večini primerov so izpuščeni glagol, a je pomen frazema vseeno razviden, ker ne gre za izpust pomenotvornega dela frazema. V vseh primerih je v ospredju pomen frazeološke besedne zveze, pomen proste besedne zveze pa je le spremljevalna asociacija.

b) modifikacija

Pri modifikaciji prenovljene sestavine ohranjajo razvidno razmerje do izhodiščnih sestavin; v prvem primeru gre za površinsko glasovno podobnost med glagoloma *napreči* in *napeti*. V drugem primeru pa je namesto slogovno nevtralne rabljena časovno zaznamovana sestavina z enakim pomenom.

1. primer: *napreči možgane*

Tudi ta prenovitev je iz zgodbe *Težave z gradnjo* (Muster 2023: 66); Lakotnik namreč spodbuja Trdonjo, češ da ima detektivske sposobnosti in lahko najde resničnega princa ter jih s tem spravi iz težav. Prepoznamo frazem *napenjati možgane* v pomenu 'intenzivno razmišljati'. Zanimiv je glagol *napreči* ('pripeti vprežno žival in ji nadeti vprežno opremo'), ki ga sicer najdemo v frazemu *napreči vse sile* 'zelo se potruditi, si prizadevati'.

2. primer: *šalo vkraj*

Jezni Gulikoža v zgodbi *Krvavi kapitan* (Muster 2023: 50) grozi Lakotniku in Zvitorepcu, ker mu ne želita izdati, kje je skrit zaklad. Namesto predložne zveze (*šalo na stran*, kar izraža 'poziv za prenehanje šaljenja, za začetek resnega pogovora', je rabljen prislov *vkraj*, po *SSKJ* označen s kvalifikatorjem *star.* v pomenu 'proč, (v)stran'.

c) zamenjava

Zamenjave so v izbranih stripih zelo pogoste, uporabljene z različnimi nameni. Frazeološki izrazi so na ta način prilagojeni stripovskemu svetu (dogajalnemu prostoru, značilnostim stripovskih junakov ipd.).

1. primer: *črepinja kliče po maščevanju*

V frazeološkem gnezdu znotraj slovarskega sestavka pri iztočnici *maščevanje* najdemo frazem *kri kliče po maščevanju* v pomenu '(po nedolžnem) umorjenega je treba maščevati'. V stripovski zgodbi *Prerijska roža* najdemo prenovitev **črepinja kliče po maščevanju**, pri čemer je sestavina *kri* zamenjana s *črepinjo*. Eni od literarnih oseb so namreč z glave odstranili kožo z lasmi, za kar se je izvršitelju dejanja želel maščevati. Opazimo hkratno uresničitev pomena FBZ in PBZ, saj poškodovani del glave resnično spominja na črepinjo.

2. primer: *skočiti v žrelo*

V *SSF* je v s pomenom 'vtikati se v zadeve, kjer ima kdo že svoje načrte, namene' zabeležen frazem *skočiti komu v želnik*. Prenovitev *skočiti v žrelo* uporabi Zvitorepec v zgodbi *Čudežni otok* (Muster 2023: 54), ko Trdonjo odnese letеча pošast. Tudi v tem primeru se uresničujeta pomena frazeološke in proste besedne zveze; trije stripovski junaki so namreč s svojim prihodom na otok vznemirili več živali, hkrati pa gre za dobesedni (sicer neprostovoljni) skok v žrelo divjim zverem.

3. primer: *ne skriviti niti dlake*

V stripovski zgodbi *Grajski dubovi* (Muster 2023: 122) Lakotnik uporabi prenovitev **niti dlake ne skriviti komu**, pri čemer je običajna sestavina *las* v frazemu *niti lasu ne skriviti komu* s pomenom 'ne storiti komu nič hudega' zamenjana z *dlako*, ker gre

za nastop živali. Povedati želi, da mu grajski duhovi med njegovim bivanjem na gradu niso škodovali in da se veseli ponovnega srečanja z njimi. V ospredju je pomen frazeološke besedne zveze, pomen proste besedne zveze je spremljevalna asociacija.

4. primer: *izmakniti se za dlako*

Navedena prenovitev se prav tako pojavi v zgodbi *Grajski duhovi* (Muster 2023: 110), pri čemer prepoznamo frazem *za las uiti čemu* s pomenom 'komaj uiti, izogniti se čemu'. Tudi to prenovitev uporabi Lakotnik v pogovoru z Zvitorepcem, ko govori o duhovih, ki so mu komaj ušli, ko jih je želel ujeti. Tudi v tem primeru je poudarjen pomen FBZ.

5. primer: *odreti kožuh*

Prenovitev frazema, kjer je *koža* zamenjana s *kožuhom*, v zgodbi *Grajski duhovi* (Muster 2023: 120) uporabi Zvitorepec pri begu pred zlobnim iskalcem skritega zaklada. Pomen frazeološke besedne zveze (po SSKJ frazem *odreti kožo* pomeni 'brezobzirno izkoriščati') je tokrat postavljen v ozadje, v ospredju pa je pomen proste besedne zveze, saj zlikovec dobesedno grozi z odiranjem.

6. primer: *nakopati si kaj na vrat*

Eden od zlikovcev v zgodbi *Zelena dolina* (Muster 2023: 96) se želi maščevati Lakotniku, ki ga je v boju premagal in ponižal. Ljudje ga pred njegovim dejanjem svarijo, da si bo za obračun **nakopal na vrat** vse šerife Divjega zahoda; sestavina *vrat* zamenjuje *glavo* iz frazema *nakopati si kaj na glavo* v pomenu 'prevzeti nase neprijetno skrb za kaj'. Hkrati sta uresničena pomena FBZ in PBZ, saj Lakotniku grozijo, da ga bodo pri obračunu zgrabili za vrat.

7. primer: *koleščki se ne vrtijo v pravi smeri*

V frazeološkem gnezdu iztočnice *koleščke* v SSKJ najdemo frazem *koleščki (v glavi) se mu prepočasi vrtijo* v pomenu 'je nekoliko čudaški'. Prenovitev **koleščki se ne vrtijo v pravi smeri** v zgodbi *Težave z gradnjo* (Muster 2023: 46) uporabi Lakotnik, ko govori o Zvitorepcu in Trdonji, ki se bolj kot nad najdenim zakladom navdušujeta nad zbirko starega orožja, česar sam ne more razumeti. V ospredju je pomen FBZ.

8. primer: *biti v maslu*

V zgodbi *Na luno* (Muster 2023: 22) se stripovski junaki Trdonja, Lakotnik in Zvitorepec na svoji poti na luno znajdejo v težavah, ko jih na t. i. carinskem pregledu imajo za vohune, in namesto frazema *biti v dreku* s pomenom 'biti v zelo neprijetnem, zapletenem položaju' Trdonja uporabi prenovitev *biti v maslu*. Gre za uresničevanje pomena frazeološke besedne zveze, a hkrati lahko govorimo tudi o izpolnjenem pomenu proste besedne zveze, kar je razvidno iz sobesedila, ko z neverjetno lahkoto zapeljejo na postajo, kot bi peljali skozi maslo.

9. primer: *držati se kot namočen krhelj*

Prenovitev zasledimo že takoj na začetku zgodbe *Zmajev otok* (Muster 2023: 53), ko je Lakotnik čemeren zaradi sneženja in plundre. Prepoznamo frazem *držati se kot limona* v pomenu 'držati se kisló, čemerno, biti nerazpoložen'. Uresničena sta pomen frazeološke besedne zveze, saj je stripovski junak res nerazpoložen, in pomen proste besedne zveze, ker njegova drža spominja na krhelj, ki je zaradi nenehnega sneženja še premočen.

10. primer: *zemlja nosi koga*

Gre za prilagoditev dogajalnemu prostoru v zgodbi *Na luno* (Muster 2023: 60). Zgodba se namreč odvija na luni, zato je za nekoga, ki je zmeden, neuravnovešen, rabljena prenovitev *zemlja nosi koga*, pri čemer je sestavina *luna* zamenjana z *zemljo*. Stripovski junak Lakotnik se po luni zmedeno giblje, s čimer je v ospredju pomen frazeološke besedne zveze.

11. primer: *najti skromen prostorček na luni*

Podobno kot pri prejšnjem primeru je tudi tukaj prenovitev v zgodbi *Na luno* (Muster 2023: 30) nastala zaradi prilagoditve stripovskemu svetu oz. okolju, tj. dogajanju na luni. Gre za prenovitev frazema *najti svoj prostor pod soncem* 'primerno, ugodno mesto, položaj v življenju, med ljudmi'. Pri tem gre za hkratno uresničitev pomena FBZ in PBZ, saj gre za iskanje oz. ustvarjanje življenjskega prostora v novem okolju, tj. na luni, med tamkajšnjimi prebivalci, ki Lakotnika kot »izumitelja« lepo sprejmejo in celo častijo kot genija.

12. primer: *nocoj bo moral sam pojesti, kar je zvaril*

Ob koncu zgodbe *Grajski duhovi* (Muster 2023: 128) najdemo prenovitev frazema *kar si je skuhal, naj sam poje sam*, po *SSKJ* v pomenu 'naj čuti, trpi posledice svojih nepremišljenih dejanj'. Zlikovec je svojemu ujetniku kuhal neokusno hrano; ko so Trdonja, Zvitorepec in Lakotnik ujetnika osvobodili, so s tem obrokom kaznovali zlega stripovskega junaka. Ugotavljamo, da sta sočasno uresničena pomena frazeološke in proste besedne zveze – ugrabitelj je moral nositi posledice svojih zlih dejanj in hkrati zaužiti neokusni obrok.

Opažamo, da sestavinske prenovitve, ki sicer med zbranimi primeri prevladujejo, bodisi delujejo humorno (*koleščki se ne vrtijo v pravi smeri*), olepšujejo situacijo (*držati se kot namočen kerhelj, biti v maslu*) ali so prilagojene stripovskemu svetu – dogajanju (*skeočiti v žrelo, črepinja kliče po maščevanju, nocoj bo sam moral pojesti, kar je zvaril, nakopati si kaj na vrat*) oz. okolju (*zemlja nosi koga, najti skeromen prostorček na luni*) ali nastopu živali kot glavnih junakov (*odreti kožuh, ne skriviti niti dlake, izmakniti se za dlako*).

3.2 Skladijske prenovitve

a) Skladijska razširitev

Pri tem tipu prenovitev se med sestavine frazema vrivajo druge besede iz povedi, vendar se praviloma nanašajo na celoten frazem, tako da le-ta ohranja svojo leksikalno in slovnično celovitost. Običajno razširjajoči del ne posega v osnovno zgradbo frazema, sestavine namreč ohranjajo svoje prvotne skladijske vloge in pomen.

1. primer: *obrisati se pod kljukastim nosom*

V zgodbi *Med Turki* (Muster 2023: 91) najdemo humorno prenovitev ***obrisati se pod kljukastim nosom*** (gre za razširitev frazema *pod nosom se obrisati za kaj* 'ne dobiti česa'). Risba kaže, da ima literarna oseba, eden od Turkov, s katerimi se v srednjem veku srečajo Lakotnik, Trdonja in Zvitorepec, kljukast nos, kar je razvidno s slike. Zagrozijo mu, da bodo zaščitili najmlajšo graščakovo hčer, ki jo Turek želi odpeljati v svoj harem. Tako gre za uresničitev pomena FBZ, pomen PBZ je spremljevalna asociacija.

2. primer: *dati popra pod nos*

Lakotnik v stripovski zgodbi *Trije hribolazci* (Muster 2023: 13) pri tekmovanju z Zvitorepcem in Trdonjo, kdo bo prvi dosegel vrh vzpetine, želi drugima dvema stripovskima junakoma *dati popra* oz. ju 'zboosti, podboosti'. Za večji učinek je dodana predložna zveza *pod nos*. Lakotnik ju je namreč s svojo iznajdljivostjo enkrat že dohitel pri vzpenjanju; to stori z iskanjem lažje poti proti vrhu storiti še drugič.

3. primer: *nič pametnega mi ni padlo na pamet*

V *SSKJ* pri slovarski iztočnici *pamet* v frazeološkem gnezdu najdemo frazem *to mi ni padlo, prišlo na pamet* s pomenom 'tega se nisem spomnil; na to nisem pomislil'. V zgodbi *Trije hribolazci* (Muster 2023: 21) misel z dodanim pridevnikom stopnjuje Trdonja, ko pravi, da mu *nič pametnega ne pade na pamet*, ko z Zvitorepcem razmišljata, kako bi se rešila iz votline nad prepadom.

4. primer: *imeti mehko, razumevajoče srce*

Gulikoža, nasprotnik stripovskih junakov v zgodbi *Trije mušketirji* (Muster 2023: 56), pravi, da zaradi svoje usmiljenosti, ki jo poudari z dodanim pridevnikom *razumevajoče*, izpolni poslednjo željo, preden dokončno obračuna z Lakotnikom, Zvitorepcem in Trdonjo. Gre za odziv na Trdonjevo željo, da želi prvi umreti, če jim je že takšna usoda namenjena.

Vsi zbrani primeri kažejo, da se z dodanimi besedami razširja pomenotvorna sestavina frazema; v vseh primerih je razširjajoči del polnopomenska beseda.

b) zamenjan besedni red

Besednoredne prenovitve sicer ne prizadevajo skladijskih razmerij med sestavinami frazema. Prenavljajo se zlasti dvobesedne frazeološke zveze, kot kaže spodnji primer (dve polnopomenski besedi). Zaporedje sestavin je toliko trdno, da se zamenjava opazi. Take prenovitve ne povzročajo razpada frazeološkega pomena.

1. primer: *noč in dan*

Ob koncu razburljivega dneva Lakotnik pove, da bo Zvitorepec *noč in dan* ('nenehno, neprestano') stražil hčer lastnika banke, ki so jo želeli ugrabiti cestni razbojniki v zgodbi *Razbojnik* (Muster 2023: 20). Sestavini iz frazema *dan in noč* sta torej zamenjani in na ta način prilagojeni dogajanju: Zvitorepec bo najprej stražil ponoči, nato podnevi. S tem se uresničujeta pomen frazeološke in proste besedne zveze.

4 Zaključek

V pričujočem prispevku smo opazovali frazeme in njihove prenovitve v izbranih stripih Mikija Mustra (omejili smo se na 16 stripovskih zgodb, zbranih v sedmih knjigah). Namerno smo izbrali izvorno slovenske stripe in ne prevodov, čeprav bi v bodoče tudi tovrstna primerjava lahko bila zanimiva. Stripovsko gradivo se je sicer izkazalo za resnično bogat vir najrazličnejših jezikovnih in slogovnih posebnosti. Natančneje smo proučevali sestavinske in skladske prenovitve; znotraj prvih smo bili pozorni na izpust posameznih (v vseh primerih nepomenotvornih) sestavin (*pod pod noge, kot ptiček na veji, za med ...*), modifikacijo (*napreči možgane, šalo vkeraj*) ali zamenjavo (*skočiti v žrelo, biti v maslu, ne skriviti niti dlake, najti skromen prostorček na luni ...*). Slednjih je bilo največ, učinkovale pa so humorno, olepševalno ali pa je bil njihov namen prilagoditev stripovskemu svetu, bodisi dogajanju samemu, okolju ali stripovskim junakom. Znotraj skladske prenovitve pa smo našli primere skladske razširitve, ko je frazemu dodana kaka sestavina (*obrisati se pod kljukastim nosom, dati popra pod nos, nič pametnega mi ni padlo na pamet*), ali zamenjave besednega reda (*noč in dan*). Zanimivo je, da večino prenovitev frazemov »izreče« Lakotnik, stripovski junak, ki je bil sprva negativen lik, v kasnejših epizodah pa je postal pozitiven zaveznik in prijatelj Trdonje in Zvitorepca. Ne slovi po svoji bistrosti, čemur se druga dva junaka občasno posmehujeta, znajde se v fizičnih obračunih z nasprotniki in je zmeraj lačen.

Ob opazovanju pomena FBZ in PBZ smo zaznali vse tri možnosti: a) pomen FBZ je v ospredju, PBZ je spremljevalna asociacija (*za med, kot ptiček na veji, koleščki se ne vrtijo v pravi smeri, zemlja nosi koga*); b) hkratno uresničitev obeh pomenov (*črepinja kliče po maščevanju, biti v maslu, držati se kot namočen kerbelj, nocoj bo moral sam pojesti, kar je zvariš*) ali c) pomen PBZ je v ospredju, pomen FBZ pa je v ozadju – slednje zaradi izvorne

prenesenosti, metaforičnosti oz. ustaljenosti običajno deluje ironično ali kako drugače humorno (*odreti kožuh*).

Pri razumevanju sporočila prenovljenega frazema je treba upoštevati širši kontekst: bralčeve izkušnje, predznanje in razumevanje/poznavanje izhodiščne frazeološke enote; prav zato je pomemben podatek, da večina najdenih frazemov izvira iz vsakdanjega življenja in človekovih izkušenj. Pri vsem tem v stripu igrajo odločilno vlogo tudi pribesedilne prvine – sličice. Sklenemo lahko, da frazemi s prenovitvami ustrezajo dogajanju, času in okolju stripovske zgodbe ali poudarijo govorne posebnosti ali druge lastnosti književnih likov; pripomorejo pa k nazornosti, živosti, humornosti in učinkovitosti izraza.

Literatura

- Nataša JAKOP, 2005: *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana, Založba ZRC.
- Janez KEBER, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana, Založba ZRC.
- Tomo KOROŠEC, 1978: Obnovitev v časopisnih naslovih. *Slavistična revija* 26/1. 147–160.
- Erika KRŽIŠNIK, 1990: Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih proznih delih. *Slavistična revija* 38/4. 399–420.
- Erika KRŽIŠNIK, 1998: Socialna zvrstnost in frazeologija. Ur. Erika Kržišnik. XXXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj. Ljubljana, Filozofska fakulteta. 53–69.
- Erika KRŽIŠNIK, 2006: Izraba semantične potence frazemov. Ur. Ada Vidovič Muha. *Slovensko jezikoslovje danes*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 259–279.
- Scott McCLOUD, 2011: *Kako razumeti strip: o nevidni umetnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Miki MUSTER, 2023: *Zvitorepec v barvah 9. Pot v vesolje. Šerif*. Ljubljana: Buch.
- Miki MUSTER, 2023: *Zvitorepec v barvah 10. Prerijska roža. Čadežni otok. Med Turki*. Ljubljana: Buch.
- Miki MUSTER, 2023: *Zvitorepec v barvah 11. Na luno. Grajski dubovi*. Ljubljana: Buch.
- Miki MUSTER, 2023: *Zvitorepec v barvah 12. Krvavi kapitan. Kamena doba*. Ljubljana: Buch.
- Miki MUSTER, 2023: *Zvitorepec v barvah 13. Razbojnik. Zmajev otok*. Ljubljana: Buch.
- Miki MUSTER, 2023: *Zvitorepec v barvah 14. Trije hribolazci. Na olimpiado. Zelena dolina*. Ljubljana: Buch.
- Miki MUSTER, 2023: *Zvitorepec v barvah 15. Težave z gradnjo. Trije mušketirji*. Ljubljana: Buch.
- Iztok SITAR, 2017: *Zgodovina slovenskega stripa: 1927–2017: devetdeset let stripa na Slovenskem*. Ljubljana: UMco.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Dostop 29. 6. 2024 na www.fran.si.
- Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 1999: *Prispevki iz slovenskega besedoslova*. Maribor, Slavistično društvo.